

РЕЦЕНЗІЇ

Влада Анучіна

ПІЗНІЙ ГАЙДЕГЕР У ПРОЧИТАННЯХ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИКІВ.

D'Angelo, D., Figal, G., Keiling, T., & Guang Yang. (2020). *Paths in Heidegger's Later Thought*. Bloomington: Indiana University Press.

Спостерігаючи за розвитком сучасної світової гуманітаристики, можна помітити не-впинне зростання інтересу до Гайдегерового спадку серед вчених різних країн. Зокрема, останнє десятиліття відзначилося величезною кількістю публікацій, що стосуються як безпосередньо Гайдегерової думки різних періодів (т. зв. «ранній» фундаментально-онтологічний період, «період після Kehre», позначений спрямуванням наукового інтересу мислителя здебільшого в бік мови і логіки, й умовний «пізній» період), так і Гайдегерових політичних уподобань, довкола яких донині точиться жвава дискусія.

Попри екстраординарні обставини останніх трьох років, що призвели до розривів у реальній комунікації дослідників, навіть швидкий огляд видань цього періоду, присвячених Гайдегеровій філософії, свідчить не лише про появу значної кількості нових фахових публікацій, а й про надзвичайне тематичне розмаїття гайдегерознавчих досліджень (від особного розгляду Гайдегерового спадку і трансформацій його філософських поглядів упродовж життя до міждисциплінарних досліджень з політичної філософії, етики, естетики, мистецтва, а також історико-філософських праць, де Гайдегер розглядається як одна з ключових постатей в розвитку німецькомовної філософії). Зокрема, до найзначущіших, на нашу думку, праць, що підкреслюють впливовість цієї філософії й інтерес до її дослідження, належать: «До конкретної філософії: Гайдегер і виникнення Франкфуртської школи» [Immanen 2020], «Абсолют і подія: Шелінг після Гайдегера» [Corigio 2020], «Філософія скінченності: Гайдегер, Левінас і Ніцше» [Winkler 2020], «Рух показування: непрямий метод, критика й відповідальність у Деррида, Гегеля і Гайдегера» [De Jong 2020], «Час магів: Вітгенштайн, Беньямін, Касіреп, Гайдегер і десятиліття, що перевинайшло філософію» [Eilenberger 2021], «Між Гайдегером і Новалісом» [Hanly 2021], «Ніцше, Гайдегер і колоніалізм: окупуючи Південно-Східну Азію» [Price 2021], «Гайдегер і сучасна філософія: технології, життя, суспільство та наука» [Di Martino 2021] і багато інших.

Не є винятком тут і сучасний український академічний дискурс. Ми можемо бути свідками появи не лише численних статей з цієї тематики, а й навіть спеціальних

© В. Анучіна, 2022

чисел фахових наукових журналів, присвячених Гайдегеровій думці (зокрема, 1 випуск «Філософської думки» 2020 року, тема якого сформульована як «Справа Мартина Гайдегера»). Можна також відзначити огляд Андрієм Богачовим книги «Гайдегер і феноменологія» Фредріка Вестерлунда [Богачов 2021], семінар «Як перекласти Гайдегера українською? Зміст contra форма», проведений Лабораторією наукового перекладу [Богачов, Кебуладзе 2021], нашу статтю «Проблематизація і модифікація феноменологічного поняття досвіду у фундаментальній онтології Мартина Гайдегера» [Анучіна 2021], статтю Андрія Богачова «Про еквівалентність перекладу “Буття і часу” Мартина Гайдегера» [Богачов 2021] тощо.

Цей огляд буде присвячено збірці «Шляхами думки пізнього Гайдегера», що вийшла друком у видавництві Indiana University Press у 2020 році за редакцією чотирьох гайдегерознавців – Дієго Д'Анджело, Гюнтера Фігалья, Тобіаса Кейлінга та Гуан Яна. Найвідомішим із цих дослідників є Гюнтер Фігаль – професор філософії у Фрайбурзькому університеті, спеціаліст із герменевтики, феноменології, німецької класичної філософії та історії метафізики, редактор Міжнародного щорічника з герменевтики (Internationales Jahrbuch für Hermeneutik), з 2003 року – Президент Товариства Мартина Гайдегера. Фігаль є автором або співавтором кількох праць про Гайдегера, зокрема [Figal, 2007; 2013; D'Angelo et al. 2020], а також упорядником [Heidegger 2007; Jünger & Heidegger 2008; Figal 2009; Figal & Raulff 2012; Gander & Figal 2009; Seubert 2020]. Дієго Д'Анджело нині має постдокторат з філософії в університеті Кобленца, Тобіас Кейлінг викладає в університетах Бона (Німеччина) і Ворики (Велика Британія), а Гуан Ян – в університеті Тенджі (Шанхай, КНР).

Задля розуміння жанрової специфіки праці варто, на нашу думку, послатися на цитату Гайдегера з його повного зібрання творів, наведену у вступі до «Шляхами думки...», а саме: «Wege, nicht Werke» [D'Angelo et al. 2020: 1]¹. Враховуючи розмаїття тем, до яких звертався Гайдегер у пізній період, можна сказати, що структура його наукових інтересів була радше мозаїчною, аніж лінійно-систематичною, а отже, збірка показує варіативність способів прочитання і шляхів розвитку Гайдегерової думки. На відміну від раннього періоду з його спробами поєднати феноменологію і онтологію, твори пізнього періоду засвідчують проблематичність цього поєднання: саме розуміння цієї проблематичності зумовлює відмову Гайдегера вибудовувати цілісну систему поглядів. Ці погляди заледве подібні до систематичних, натомість радше нагадують амальгаму ідей, понять і метафор, що визначаються загадковим і дещо містичним взаємостосунком.

У сучасному світовому дослідницькому контексті збірку можна назвати до певної міри новаторською: європейське і англо-американське гайдегерознавство традиційно спрямовували свої зусилля на різні періоди Гайдегерової філософії (європейці насамперед фокусувалися на середньому та пізньому Гайдегері, натомість англо-саксів цікавив ранній Гайдегер і проблематика «Буття і часу»). Таким чином, ця збірка, що вийшла англійською, прокладає своєрідний місток між цими дослідницькими контекстами. Попри те, що збірка презентує різні сучасні підходи до тлумачення Гайдегерової філософії, лейтмотивом у ній є герменевтичний підхід до історії філософії.

Структурно збірка складається з 4 частин. У першій розглядається тематика мови, утім не як людської здатності, а як способу маніфестації буття. Попри те, що Гайдегер

---

¹ Надалі посилання на цю книгу наводитимуться у круглих дужках, із зазначенням номера сторінки після скорочення р., без прізвища автора й року публікації.

завжди, ще з раннього періоду, опікувався проблемою мови, єдиним з цієї теми був семінар «Логіка і питання про сутність мови» (1934) (р. 4). Утім, у пізній період, що розглядається в збірці, Гайдегер полишає задум щодо досліджень зв'язку між логікою і мовою, звертаючись до стосунку між «написаною або висловленою мовою» і λόγος, до елементарної структури розбірливості та зрозумілості мови поза контекстом логіки.

Друга частина містить роздуми щодо Гайдегерової рецепції давньогрецького поняття «фюзис» і досократичної філософії в цілому. Поняття фюзису є центральним у Гайдегеровому аналізі давньогрецької філософської думки й у його спробах встановити першопочаток давньогрецької філософії. На думку Гайдегера, у рамках проекту загальної критики західної метафізики поняття φύσις має слугувати ключовим для розуміння досократичної і класичної грецької філософії та водночас відкривати новий спосіб мислення.

У третій частині порушується питання змін у Гайдегеровому ставленні до феноменології з плином часу, а також питання «речі» (das Ding) і «четвірки» (das Geviert). Тут знову йдеться про Гайдегерів аналіз досократичної філософії, особливо поняття фюзису, завдяки якому філософ намагається дати характеристику світові, досвіду і буттю. Однак інтерес до пізнього етапу не зосереджено лише на історії того, що Гайдегер вважає фундаментальними концепціями філософії (на кшталт поняття фюзису): *поруч із аналізом досократичної філософії* ця частина розглядає Гайдегерову стурбованість відновленням описової, феноменологічної форми філософії. Зокрема, ця тема порушується в статті Гюнтера Фігала «Tautophasis: Heidegger and Parmenides», де автор звертає увагу на нотатки Гайдегера 1973–1975 років. Ці нотатки становлять собою дивовижне злиття інтересу Гайдегера до досократичної філософії, особливо до Парменіда, із бажанням краще зрозуміти маніфестування, показування (Zeigen), показування-себе (Sichzeigen) речами.

Четверта частина презентує дискусію щодо питань умісцєвленості й неумісцєвленості (Grund, Ungrund), що є ключовими в прочитанні Гайдегером філософів XVIII–XIX століть, зокрема Ляйбніца і Шелінга. Це лише короткий перелік тем, до яких звертається Гайдегер пізнього періоду, хоча вони найбільш виразно презентують головні сюжети Гайдегерового інтересу цього періоду².

На нашу думку, однією з найбільш цікавих в контексті розгляду Гайдегерового спадку є до певної міри новаторська стаття Маркуса Вайлда «Гайдегер і Траклъ: Мова промовляє в поезіях поета», де унаочнюється бачення пізнім Гайдегером ролі мови на тлі

² **Частина I. Мова, Логос, Ритм.** 1. Джеф Мелпас, «Дім Буття»: поезія, мова, місце; 2. Маркус Вайлд, Гайдегер і Траклъ: мова промовляє в поезіях поета; 3. Дієго Д'Анджело, Прямуючи до гомеоневитичної інтерпретації привітання і долі в Гайдегеровому мисленні; 4. Трістан Мойле, Натуралізм пізнього Гайдегера.

Частина II. Фюзис Гайдегера. 5. Томас Бухгайм, Чому Гайдегер цікавиться поняттям фюзис?; 6. Гуан Ян, Буття як фюзис. Поєднання руху і спокою в грецькому досвіді фюзис; 7. Клаудія Бараккі, Кінець філософії і досвід нескінченності фюзису; 8. Дамір Барбаріч, Мислення і першопочаток. Гайдегера інтерпретація давньогрецького фюзису.

Частина III. Феноменологія, річ і четвірка. 9. Гюнтер Фігаль, Тавтофазис: Гайдегер і Парменід; 10. Юссі Бакман, Радикальна контекстуальність Гайдегерової постметафізики: своєрідність буття та четвірки; 11. Нікола Мірковіч, Феномен явленості [Shining]; 12. Ендрю Дж. Мітчел, Стисла історія речей: Гайдегер і традиція.

Частина IV. Умісцєвленість, неумісцєвленість і безодня. 13. Ганс Руїн, Гайдегер, Ляйбніц і безодня рації; 14. Сільвейн Гурдін, Умісцєвленість, безодня і первинна умісцєвленість: Гайдегер наслідує Шелінга; 15. Тобіас Кейлінг, Erklüftung: Гайдегерові роздуми над проєкцією у «Внесках до філософії».

розширення традиційного тлумачення цієї ролі. Також ми розглянемо статтю Тобіаса Кейлінга «*Erklärung*: Гайдегерів роздуми над проєкцією у “Внесках до філософії”», де автор намагається дослідити стосунок поняття Dasein із поняттями проєкції (Entwurf) і його пізнішим штучним відповідником Erklärung, та умісцєвленості (Grund).

Маркус Вайлд починає із власного визначення Гайдегерової критичної настанови, яку він називає ексегетичним опозиціоналізмом. Згідно із цим визначенням, Гайдегер опонує традиційним концепціям мови як виразника ментальних станів (концепція мови як експресії), засобу людського буття або активності (концепція мови як практики людини) і репрезентації подій у світі (концепція мови як репрезентації): за Гайдегером, мова містить у собі всі ці прояви й може бути осягнутою як «мова, що мовить»³ (р. 46).

Усупереч наявній традиції тлумачення Гайдегерової філософії як такої, що опонує традиційному сприйняттю мови, Вайлд намагається показати, що Гайдегеру йдеться не так про хибність цього сприйняття, як про необхідність концептуального розширення цієї візії задля поглиблення нашого розуміння мови, до чого Гайдегера спонукає, зокрема, аналіз поетичного спадку Тракля.

Автор пропонує власну класифікацію рівнів мови і мовлення за Гайдегером: «простий» стиль (*genus humile*) і «величний» стиль (*genus sublime*), що походять з Гайдегерової праці «На шляху до мови» [Heidegger 1959]⁴. Відповідно до розподілу, запропонованого Вайлдом, «простий» стиль має оцінюватися згідно з критеріями зрозумілості й аргументативної чіткості, у той час як «величний» стиль має розглядатися з позиції здатності трансформувати і збагачувати прості речення, прикладом чого можуть бути, зокрема, поезії Тракля, що неодноразово наводяться Гайдегером як взірець «високого» стилю.

Вайлд також наголошує на тому, що саме ми маємо розуміти під «мовою, що мовить»: Гайдегер стверджує, що мова – це не лише акт промовляння певного набору звуків, а й акт подання знаку, слухання, мовчання тощо. За Гайдегером, ми ніколи не можемо досвідчити мову як таку, що не маніфестує себе. Натомість, стикаючись із мовою, ми щоразу досвідчуємо її як «мову, що мовить». Вайлд полемізує з цією думкою Гайдегера, пропонуючи такі аргументи: по-перше, не можна казати про будь-яке мовлення без органів створення і чуття звуку, по-друге, мовлення прив’язане до розуму, позаяк мова не має ані органів, ані розуму: за Вайлдом, твердження «мова мовить» виявляється не стільки неправильним, скільки безглуздим (р. 55). Вайлд вказує на існування розуму, що є залученим у кожну промову, при цьому в кожній ситуації це якийсь конкретний розум: так, наприклад, у ситуації з Анною Кареніною – це розум Толстого, а в ситуаціях з поезіями Тракля – це розум самого поета.

Вайлд розглядає також Гайдегерову інтерпретацію ролі і значущості поезії, зокрема на прикладі поезії Тракля. Гайдегер стверджує, що лише в поезіях ми можемо побачити чисте мовлення, бо в них ми покладаємося лише на слова й образи, запропоновані нам автором. Існує величезна відмінність між досвідом прочитання поезій і повсякденним мовленнєвим досвідом, де кожне промовляння завжди є включеним у мережу намірів, цілей, передпозкладених практичних цілей, інтересів, уявлень про світ тощо. Коли ж ми спробуємо абстрагуватися від якихось із цих передпозкладеностей, залучених до мови, то стикнемося із чистою мовою, найкращим виразником якої постає поезія.

---

³ У Гайдегера «die Sprache spricht».

⁴ Існує український переклад цієї праці, зроблений Володимиром Кам’янцем [Гайдеггер 2007].

Предметом статті Тобіаса Кейлінга, як уже було зазначено, постає низка понять, які Гайдегер використовує у «Внесках до філософії»⁵ [Heidegger 1999]. Зокрема, цими поняттями є *Erklüftung*, що його часто перекладають як «відірваність» або «відлучення», *Entwerfen* або «проекція», про яку Гайдегер згадує ще в «Бутті і часі», і *Grund*, поняття, що означає уміцєвленість, закоріненість тощо.

Аналіз згадуваних понять є темою, яка досі не була актуалізована в англomовному дослідницькому середовищі, а отже стаття Кейлінга є першим зверненням до Гайдегерових розробок із «Внесків до філософії» в сучасному англomовному філософському дискурсі.

Кейлінг починає свою статтю з історичної реконструкції поняття *Erklüftung*, маючи на меті довести проблематичність його застосування в подальших філософських розробках. Поняття *Erklüftung* з'являється у п'ятій частині «Внесків...», де Гайдегер уперше визначає поняття четвірки. Метою цієї частини є визначення *Dasein* із «його уміцєвленості» [ibid.: 289] у зв'язку з поняттям проєкції. Автор висвітлює шлях Гайдегера до визначення *Dasein* як самореферентного процесу проєкції: *Dasein* не лише є водночас спроектованим і таким, що проєктує, воно також є підґрунтям власної проєкції, в якій має свою уміцєвленість (*Grund*). Зрештою, за Кейлінгом, Гайдегер вводить у філософський контекст поняття *Erklüftung* із метою поєднати в ньому надважливі для пізнього Гайдегера поняття проєкції (*Entwurf*) й уміцєвленості (*Grund*). Але, на думку автора статті, поняття *Erklüftung* не може об'єднати ці сенси, а також викликає плутанину й суперечність: «*Erklüftung* – це розкол, це спроба перетворити на філософське поняття надзвичайно рідкісне й загадкове німецьке слово» (р. 10).

Автор статті вказує, що поняття *Erklüftung* перенасичене абсолютно різними сенсами, які Гайдегер не дуже вдало намагається пов'язати між собою. Тому вжиток цього поняття виявляється вельми проблематичним. На завершення Кейлінг зазначає, що за результатами цього експерименту Гайдегер більше не веде мову про *Dasein* як буття в потенції або проєктування буття *Dasein*, натомість, повертаючись до узвичаєного вжитку поняття проєкції як проєкції «на щось» (значення, яке завжди приписували «*entwerfen*»).

На завершення зазначимо, що стаття є важливою для розуміння зміни значень основних понять Гайдегерової думки. Зокрема, новизна погляду Кейлінга полягає в підкресленні контекстуальної контрадикторності новоствореного Гайдегером поняття *Erklüftung*, що постало в процесі філософського осмислення уміцєвленості.

Зрештою, завершуючи огляд, можемо сказати, що збірка охоплює широке коло актуальних у контексті дослідження філософії пізнього Гайдегера тематик, що досі не набули достатнього висвітлення у світовій науці. Також збірка містить численні цікаві сучасні візії щодо прочитання й інтерпретації текстів пізнього Гайдегера. Ці візії ґрунтуються на розгляді основних концептуальних моментів Гайдегерової філософії, зокрема, питань мови, поезії, уміцєвленості тощо. Збірка може слугувати непоганим вступом до сучасного академічного гайдегерознавства, здатним допомогти прочитанню філософії пізнього Гайдегера в актуальному науковому контексті.

⁵ Варто зазначити, що «Внески...» було написано приблизно у 1936–1938 рр., тобто після так званого «повороту» в Гайдегеровій думці після «Буття і часу» (1927). Уперше опубліковано в Німеччині 1989 р.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Анучіна, В. (2021). Проблематизація і модифікація феноменологічного поняття досвіду у фундаментальній онтології М. Гайдегера: конкурс молодих дослідників на здобуття премії імені Неллі Іванової-Георгієвської. *Філософська думка*, (3), 138-148. <https://doi.org/10.15407/fd2021.03.138>
- Богачов, А., & Кебуладзе, В. (2021). Як перекласти Гайдегера українською? Зміст contra форма. *Філософська думка*, (4), 163-176. <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/view/573>
- Богачов, А. (2021). Гайдегер і феноменологія. Westerlund, F. (2020). Heidegger and the Problem of Phenomena. London: Bloomsbury. *Sententiae*, 40(1), 116-119. <https://doi.org/10.31649/sent40.01.116>
- Богачов, А. (2021). Про еквівалентність перекладу «Буття і часу» Мартина Гайдегера. *Sententiae*, 40(3), 83-91. <https://doi.org/10.31649/sent40.03.083>
- Гайдегер, М. (2007). *Дорогою до мови*. Львів: Літопис.
- Corriero, E. C. (2020). *Absolute and the Event: Schelling after Heidegger*. London, & New York, NY: Bloomsbury Publishing. <https://doi.org/10.5040/9781350111707>
- D'Angelo, D., Figal, G., Keiling, T., & Guang Yang. (2020). *Paths in Heidegger's Later Thought*. Bloomington: Indiana UP. <https://doi.org/10.2307/j.ctvxcrxjn>
- De Jong, J. (2020). *The Movement of Showing: Indirect Method, Critique, and Responsibility in Derrida, Hegel, and Heidegger*. Albany, & New York: State University of New York Press.
- Di Martino, C. (2021). *Heidegger and Contemporary Philosophy. Technology, Living, Society & Science*. Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-56566-4>
- Eilenberger, W. (2021). *Time of the Magicians: Wittgenstein, Benjamin, Cassirer, Heidegger, and the Decade That Reinvented Philosophy*. London: Penguin Books.
- Figal, G. (2007). *Martin Heidegger zur Einführung*. Hamburg: Junius Verlag.
- Figal, G. (2009). *Zu Heidegger. Antworten und Fragen*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Figal, G. (2013). *Martin Heidegger: Phänomenologie der Freiheit*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Figal, G., & Raulff, U. (2012). *Heidegger und die Literatur*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Gander, H.-H., & Figal, G. (2009). *Heidegger und Husserl: Neue Perspektiven*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Hanly, P. (2021). *Between Heidegger and Novalis*. Evanston, Illinois: Northwestern UP. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1gbrzn7>
- Heidegger, M. (1959). *Unterwegs zur Sprache*. Stuttgart: Neske.
- Heidegger, M. (1999). *Contributions to philosophy: from enowning*. Bloomington: Indiana UP.
- Heidegger, M. (2007). *Heidegger Lesebuch*. (G. Figal, Ed.). Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Immanen, M. (2020). *Toward a Concrete Philosophy: Heidegger and the Emergence of the Frankfurt School*. Ithaca, & New York: Cornell UP. <https://doi.org/10.1515/9781501752391>
- Jünger, E., & Heidegger, M. (2008). *Briefwechsel 1949-1975*. Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.
- Price, R. (2021). *Nietzsche, Heidegger and Colonialism: Occupying South East Asia*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003090618>
- Seubert, H. (2020). *Heidegger-lexikon*. Paderborn: Brill, & Fink. <https://doi.org/10.36198/9783838554112>
- Winkler, R. (2020). *Philosophy of Finitude: Heidegger, Levinas and Nietzsche*. London: Bloomsbury Academic.

Одержано 10.01.2022

REFERENCES

- Anuchina, V. (2021). Problematization and modification of phenomenological concept of experience in Martin Heidegger's fundamental ontology: competition of young researchers for the Nella Ivanova-Georgievskaya prize. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (3), 138-148. <https://doi.org/10.15407/fd2021.03.138>
- Bogachov, A. (2021). Heidegger and Phenomenology. Westerlund, F. (2020). Heidegger and the Problem of Phenomena. [In Ukrainian]. London: Bloomsbury. *Sententiae*, 40(1), 116-119. <https://doi.org/10.31649/sent40.01.116>
- Bogachov, A. (2021). On the equivalence of translation of Martin Heidegger's "Being and Time". [In Ukrainian]. *Sententiae*, 40(3), 83-91. <https://doi.org/10.31649/sent40.03.083>
- Bogachov, A., & Kebuladze, V. (2021). How to translate Heidegger into Ukrainian? Meaning contra form (I. Andrushchenko, A. Bogachov (translator), V. Kebuladze (moderator), A. Loy, O. Panych): Laboratory of Academic Translation. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 163-176.
- Corriero, E. C. (2020). *Absolute and the Event: Schelling after Heidegger*. London, & New York, NY: Bloomsbury Publishing. <https://doi.org/10.5040/9781350111707>
- D'Angelo, D., Figal, G., Keiling, T., & Guang Yang. (2020). *Paths in Heidegger's Later Thought*. Bloomington: Indiana UP. <https://doi.org/10.2307/j.ctvxcrxjn>
- De Jong, J. (2020). *The Movement of Showing: Indirect Method, Critique, and Responsibility in Derrida, Hegel, and Heidegger*. Albany, & New York: State University of New York Press.
- Di Martino, C. (2021). *Heidegger and Contemporary Philosophy. Technology, Living, Society & Science*. Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-56566-4>
- Eilenberger, W. (2021). *Time of the Magicians: Wittgenstein, Benjamin, Cassirer, Heidegger, and the Decade That Reinvented Philosophy*. London: Penguin Books.
- Figal, G. (2007). *Martin Heidegger zur Einführung*. Hamburg: Junius Verlag.
- Figal, G. (2009). *Zu Heidegger. Antworten und Fragen*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Figal, G. (2013). *Martin Heidegger: Phänomenologie der Freiheit*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Figal, G., & Raulff, U. (2012). *Heidegger und die Literatur*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Gander, H.-H., & Figal, G. (2009). *Heidegger und Husserl: Neue Perspektiven*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Hanly, P. (2021). *Between Heidegger and Novalis*. Evanston, Illinois: Northwestern UP. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1gbrzn7>
- Heidegger, M. (1959). *Unterwegs zur Sprache*. Stuttgart: Neske.
- Heidegger, M. (1999). *Contributions to philosophy: from enowning*. Bloomington: Indiana UP.
- Heidegger, M. (2007). *Heidegger Lesebuch*. (G. Figal, Ed.). Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (2007a). *Road to language*. [In Ukrainian]. Lviv: Litopys.
- Immanen, M. (2020). *Toward a Concrete Philosophy: Heidegger and the Emergence of the Frankfurt School*. Ithaca, & New York: Cornell UP. <https://doi.org/10.1515/9781501752391>
- Jünger, E., & Heidegger, M. (2008). *Briefwechsel 1949-1975*. Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.
- Price, R. (2021). *Nietzsche, Heidegger and Colonialism: Occupying South East Asia*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003090618>
- Seubert, H. (2020). *Heidegger-Lexikon*. Paderborn: Brill, & Fink. <https://doi.org/10.36198/9783838554112>
- Winkler, R. (2020). *Philosophy of Finitude: Heidegger, Levinas and Nietzsche*. London: Bloomsbury Academic.

Received 10.01.2022

Vlada Anuchina

Later Heidegger in the readings of modern researchers. D'Angelo, D., Figal, G., Keiling, T., & Guang Yang. (2020). *Paths in Heidegger's Later Thought*. Bloomington: Indiana University Press.

Review of D'Angelo, D., Figal, G., Keiling, T., & Guang Yang. (2020). *Paths in Heidegger's Later Thought*. Bloomington: Indiana University Press.

Влада Анучіна

Пізній Гайдегер у прочитаннях сучасних дослідників. D'Angelo, D., Figal, G., Keiling, T., & Guang Yang. (2020). *Paths in Heidegger's Later Thought*. Bloomington: Indiana University Press.

Огляд книги D'Angelo, D., Figal, G., Keiling, T., & Guang Yang. (2020). *Paths in Heidegger's Later Thought*. Bloomington: Indiana University Press.

Vlada Anuchina, master student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Влада Анучіна, магістрантка філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

e-mail: ladaanuchina@gmail.com
